

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ**

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КеАҚ

**«БУЛЛИНГТІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ:
ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА»
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ**

22 мамыр, 2024 жыл

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ БУЛЛИНГА:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА»**

22 мая, 2024 года

АСТАНА

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ**

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КөАҚ

**ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР ФАКУЛЬТЕТІ
ПЕДАГОГИКА КАФЕДРАСЫ**

**«БУЛЛИНГТІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА»
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ**

22 мамыр, 2024 жыл

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ БУЛЛИНГА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА»**

22 мая, 2024 года

**Астана
22 мамыр, 2024 ж.**

УДК 159.922.7

ББК 88.8

Б 83

Бас редактор/главный редактор:

Асылбекова М.П. – педагогика кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.к., профессор (заведующая кафедрой педагогики, к.п.н., профессор)

Б 83 «Буллингтің өзекті мәселелері: теория және практика» халықаралық ғыл.-прак. конф. материалдар жинағы (22 мамыр, 2024 жыл) = Сборник материалов межд. науч.-прак. конф. «Актуальные вопросы буллинга: теория и практика» (22 мая, 2024 года). / Бас ред./гл. ред.: Асылбекова М.П./ – Астана: «Бұлатов А.Ж.» ЖК, 2024. – 468 б. (с.)

ISBN 978-601-326-780-7

Жинаққа Қазақстан және шетел ғалымдарының, ЖОО оқытушыларының мектеп мұғалімдерінің, студенттер, магистранттар, докторанттардың мақалалары енгізілген.

В сборник включены статьи казахстанских и зарубежных ученых, преподавателей вузов, школьных учителей, студентов, магистрантов, докторантов.

BR18574152 «Балаларға қатысты буллингтің алдын алу шараларын әзірлеу және оның өзекті аспектілерін зерттеу» тақырыбындағы 2023-2024 жылдарға арналған бағдарламалық мақсатты қаржыландыру жобасы аясындағы «Буллингтің өзекті мәселелері: теория және практика» халықаралық ғылыми-практикалық конференция.

УДК 159.922.7

ББК 88.8

ISBN 978-601-326-780-7

© «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» КеАҚ, 2024

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Сомжүрек Б.Ж. –	ғылыми семинар төрағасы, әлеуметтік ғылымдар факультетінің деканы;
Асылбекова М.П. –	педагогика кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.к., профессор;
Атемова К.Т. –	педагогика ғылымдарының докторы, профессор;
Сейітқазы П.Б. –	педагогика ғылымдарының докторы, профессор;
Шалғынбаева Қ.Қ. –	педагогика ғылымдарының докторы, профессор;
Албытова Н.П. –	педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор;
Сламбекова Т.С. –	педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор;
Шолпанкулова Г.К. –	педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор;
Жубакова С.С. –	педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент;
Жукенова Г.Б. –	педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент;
Махадиева А.К. –	философия докторы (PhD), доцент м.а.
Балтабаева Ж.Б. –	магистр, аға оқытушы

ЧЛЕНЫ ОРГКОМИТЕТА:

Сомжүрек Б.Ж. –	председатель научного семинара, декан факультета социальных наук;
Асылбекова М.П. –	заведующая кафедрой педагогики, к.п.н., профессор;
Атемова К.Т. –	доктор педагогических наук, профессор;
Сейітқазы П.Б. –	доктор педагогических наук, профессор;
Шалғынбаева Қ.Қ. –	доктор педагогических наук, профессор;
Албытова Н.П. –	кандидат педагогических наук, профессор;
Сламбекова Т.С. –	кандидат педагогических наук, профессор;
Шолпанкулова Г.К. –	кандидат педагогических наук, профессор;
Жубакова С.С. –	кандидат педагогических наук, доцент;
Жукенова Г.Б. –	кандидат педагогических наук, доцент;
Махадиева А.К. –	доктор философии (PhD), и.о. доцента.
Балтабаева Ж.Б. –	магистр, ст. преподаватель.

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 21 желтоқсандағы № 506 бұйрығы.

3. 2024 жылдың 11 сәуірінде Қазақстан парламенті қабылдаған тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы Заңы.
4. Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы
5. Опасная школа. «Отдел журналистских расследований». URL: <https://khabar.kz/ru/arkhiv-otdel-zhurnalistskikh-rassledovaniy/item/136913-opasnaya-shkola-otdel-zhurnalistskikh-rassledovaniy> (дата обращения: 09.11.2022).
6. <https://www.facebook.com/kiusamisvabakool>. www.kiusamisvaba.ee
7. Lisa De Luca, Annalaura Nocentini, Ersilia Menesini. The Teacher's Role in Preventing Bullying. RL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2019.01830/full>.
8. Орта білім беру ұйымдарында сынып жетекшілігі туралы ережені бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 12 қаңтардағы № 18 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2016 жылы 15 ақпанда № 13067
9. Бейтулаева М. Документация классного руководителя. URL: <https://znanio.ru/media/dokumentatsiya-klassnogo-rukovoditelya-2767470> (дата обращения: 03.11.2022).
10. Сергеева В.П., Алисов Е.А., Сергеева И.С. и др. Классное руководство: учебник для студ. учреждений сред. проф. образования/под ред. В.П. Сергеевой. М.: Академия, 2014. -320с.
11. Быкова Е.А., Истомина С.В. Проблема профилактики буллинга в образовательной организации // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. Социокинетика. 2016. № 3. С. 75–78.
12. Алисов Е.А. Формирование экологически безопасной разноуровневой образовательной среды. Регион. откр. соц. ин-т. Курск: РОСИ, 2010. 168 с.

МРНТИ 14.35.07

КИБЕРБУЛЛИНГ 21 ҒАСЫРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ РЕТІНДЕ

Шалғынбаева Қадisha Қадырқызы,
kadisha1954@mail.ru

педагогика кафедрасының аға оқытушысы, Л.Н. Гумилев ат. ЕҰУ,
Астана, Қазақстан

Қойшыбай Алтыннұр Танатқызы
dk_edu@mail.ru

«Педагогика және психология» 1-курс магистранты, Л.Н. Гумилев ат. ЕҰУ,
Астана, Қазақстан

Аннотация. Мақала 21 ғасырдың өзекті және өткір маңызды құбылы-

сына – кибербуллингке, заманауи интернет-технологиялар кеңістігіндегі кудалауға арналған. Ғаламшарымыздың миллиондаған тұрғындарын байланыстыратын ғаламтордың жаппай таралуына байланысты және жас ұрпақ арасында белсенді қолданылса ие бола бастауына, сондай-ақ пайдаланушылардың құзыреттілігі мен қарым-қатынас этикасының деңгейінің тапшылығына байланысты буллинг, қорлау – әлемдік қауымдастық үшін ең үлкен әлеуметтік қатерлердің біріне айналуға.

Annotation. The article is devoted to the actual and acutely significant phenomenon of the 21st century - cyberbullying, harassment in the space of modern technologies. Due to the global spread of the Internet, a computer network that connects millions of inhabitants of our planet and is actively used among the younger generation, as well as due to the lack of a minimum level of user competence and communication ethics, humiliation and insults are becoming one of the most serious social risks for the world community.

Түйін сөздер: буллинг, кибербуллинг, интернет, кибершабуылдар, әлеуметтік желілер, психологиялық-педагогикалық әдістер, алдын алу.

Keywords: bullying, bullying, cyberbullying, Internet, cyberattacks, social networks, psychological and pedagogical methods, prevention.

Кіріспе. Кибербуллинг – бұл интернет желілерінде қарқынды жылдамдықпен таралып келе жатқан жаңа құбылыс. Бұрын тек әлеуметтік ортада жеке, тактильді және көзбе көз жүзеге асқан психологиялық және физикалық зорлық-зомбылық мәселесі қазіргі таңда виртуалды мәселеге айналды. Бір қарағанда, мұндай қорлау қауіпті емес сияқты, бірақ ықтимал анонимділік, делдалдық, ауыртпалықтар және шабуылдың тосындығы, уақыт шеңберінің болмауы сияқты ерекше белгілер – қылмыскерге жәбірленушінің психологиялық ахуалына аптасына жеті күн, тәулігіне 24 сағат виртуалды әсер ету мүмкіндігі қорлаудың салдарын өте қауіпті етеді.

Мақаланың негізгі материалының мазмұны. Интернет – өзара әрекеттесу мен коммуникацияның ең прогрессивті және қарқынды дамып келе жатқан тәсілі. Әр секунд сайын жүздеген мың желі қолданушылары миллиондаған электрондық хабарламалар жіберіледі, әлеуметтік желілерде бір-бірімен танысады және байланысады, әртүрлі платформаларды қолдана отырып оқиды және жұмыс істейді, интернет-дүкендердің қызметтерін пайдаланады және т. б. Оксфорд сөздігіне сәйкес, "Интернет" деп дүниежүзілік ақпараттық компьютерлік желі қолданушылары және жеке компьютер пайдаланушылары ақпарат алмасу үшін қолданылатын ақпараттық желі [1].

Әлеуметтік желі (ағылш. social networks) - бұл интернет-алаң, онда тіркелген пайдаланушыларға өздері туралы ақпаратты орналастыруға және әлеуметтік байланыстар жасай отырып, өзара байланыс орнатуға мүмкіндік беретін сайт.

IT-коммуникацияларды дамытудың негізгі артықшылықтарына мыналар жатады:

- интроверттер, сондай-ақ физикалық немесе психологиялық кемістігі бар адамдар үшін әңгімелесушімен үнемі байланыста болу мүмкіндігі;

- сайттардағы мазмұнды пайдаланушылардың өздері жасайды және тікелей орналастырады;

- сөздер мен сөйлеу құрылымдарының көмегімен сіз коммуникаторларға қысым жасайтын және шамадан тыс эмоциялар тудыратын тікелей көзбе көз байланысудан аулақ бола аласыз;

- пайдаланушылар бір-бірімен тыныш "сөйлесе" алады, сәйкесінше сұхбаттасушыны көрмей және шынайы эмоцияларын көрсетпеуі ықтимал.

Алайда, интернет-ресурстарды коммуникация мақсатында тарату және пайдалану кибербуллинг сияқты қайтымсыз және кейде қайғылы салдарға әкеледі.

Кибербуллинг - (cyberbullying) ағылшын тілінен аударғанда cyber-интернетке қатысты барлық нәрсе, bylling (Bull - Bull сөзінен) сөзбе-сөз "буллер". Кибербуллинг – бұл бір адамның немесе топтың жәбірленушіге қарсы қасақана, жүйелі агрессивті мінез-құлық, жедел хабар алмасу қызметтері, әлеуметтік желілер мен электрондық пошталар, веб-сайттар арқылы жүзеге асырылатын психологиялық зиян келтіру.

Мәселені көп жылдар бойы зерттегеннен кейін американдық ғалымдар кибербуллинктің үш "А" принципін жіктеді:

- A-anonymous (анонимділік);
- A-accessible (қолжетімділік);
- A-affordable (төмен баға).

Сонымен қатар, кибербуллингке белгілі бір психологиялық белгілері бар адамдар қатысады. Кибербуллинкте үш рөл бар – қуғыншы, жәбірленуші және бақылаушылар. Қуғыншы – бұл импульсивті және өзін-өзі растағысы келеді, көшбасшылық қабілеті бар, агрессивті мінез-құлық таныта алады, бірақ сонымен бірге адамдарға жанашырлық танытпайды. Көбінесе жәбірленушілер әдепті емес және көп байланыс құрмайды, олар аз сөйлеседі және кез келген себеппен ренжуге бейім. Бақылаушылар көбінесе қорқыныш, дәрменсіздік сезімін сезінеді және сонымен бірге қуғыншыны қолдайды.

Кибербуллинг түрлерінің егжей тегжейлі жіктелуі бар:

1. Фламинг – екі немесе одан да көп адамдар арасындағы қарапайым, қысқа эмоционалды ымдармен алмасу, әдетте қоғамдық хат-хабарлар, түсініктемелер аясында өрбиді.

2. Киберсталкинг – жеке деректерді жинау арқылы зиян тигізу үшін пайдаланылатын әртүрлі қауіптері бар хабарламалар.

3. Секстинг (жала жабу) – беделге нұқсан келтіру мақсатында жеке, жақын фотосуреттер мен бейнелерді, сондай-ақ басқа да құпия ақпаратты тарату.

4. Жалған беттерді бұзу және жасау – басқа біреудің атымен жалған ақпарат жариялау, алаяқтық және басқа адамға реинкарнация.

5. Троллинг – басқа пайдаланушылардың әрекеттеріне мазақ ету және арандатушылық баға беру.

6. Иеліктен шығару (остракизм, оқшаулау, елемей).

7. Киберқауіпсіздік – шабуылды, ұруды, зорлауды және т.б. Ұйымдас-

тыру мақсатында жәбірленушіні жасырын іздеу.

8. Хеппислепинг – зорлық-зомбылық көріністерінің жазбалары бар бейне материалды тарату.

Интернеттегі шабуылдар тәулік бойы жасалуы мүмкін, бұл адамға өзін қауіпсіз сезінуге мүмкіндік бермейді. Хабарламалар мен түсініктемелер кенеттен келуі мүмкін болғандықтан, тәуліктің кез келген уақытта – бұл адамға жасына, ұлтына, жынысына, тұрғылықты жеріне дініне, әлеуметтік мәртебесіне, материалдық әл-ауқатына және т.б. қарамастан қатты психологиялық қысым жасайды. Бұл өз кезегінде одан да көп қорқыныш пен дүрбелең тудырады. Физикалық зорлық-зомбылықтан айырмашылығы, эмоционалды зорлық-зомбылықтың салдары ұзақ мерзімді перспективада психологиялық жағдай мен денсаулыққа әсер етеді.

Сарапшылар сандық қорлау құрбандарына тән үш факторды анықтайды:

- 1) дәстүрлі емес жыныстық бағдар.
- 2) айрықша сыртқы әлпет (тым арық, толық, ұзын және т.б.).
- 3) желідегі шамадан тыс белсенділік.

Кибербуллинг мәселесі тек психологтардың ғана емес, сонымен қатар мұғалімдердің де зерттеу тақырыбына айналады. Себебі, жасөспірімдер интернетті мектеп жасынан қолдана бастаса және оның алдын-алу шаралары жасалмаған жағдайда, қоғамда және желіде жауапсыз мінез-құлықтың қалыптасуына себеп болып жатады, ол ержеткен кезде девиантты мінез-құлықтың өрбуіне алып келеді.

Мәселен, Е. А. Крамер "Білім беру процесін ақпараттандыру жағдайында бастауыш сынып оқушыларының жауапты мінез-құлқын тәрбиелеу" диссертациялық зерттеуінде баланың қоғам мен білім беру өмірін ақпараттандыру жағдайындағы іс-әрекеттері үшін жеке жауапкершілігін тәрбиелеудің маңыздылығына назар аударады. Ол үшін зерттеуші: оқу-тәрбие процесінің тұтастығын, оның сабақтық және сабақтан тыс қызметін қамтамасыз ету, оқу процесін шешуі, интернет-кеңістіктегі іс-әрекеттер үшін жауапкершілікті қалыптастыруға ықпал ететін міндеттермен толтыру, сондай-ақ білім беру процесінің барлық субъектілерін, оның ішінде білім алушылардың ата-аналарын өзара іс-қимылға тарту қажет»- деп санайды. Сондай-ақ, ол «тек педагогикалық процеске қатысушылардың келісілген іс-әрекеттері ғана білім алушылардың жауапты мінез-құлқын қалыптастыруға ықпал етеді»- дейді [4].

Ал, Т.Г. Гришинаның "Қорқыту жағдайындағы жасөспірімдердің рөлдік мінез-құлқының әлеуметтік-психологиялық факторлары" диссертациялық зерттеуіне сілтеме жасай отырып, біз мектеп оқушылары арасында девиантты мінез-құлықтың алдын-алудың маңыздылығын растаймыз. Автор өзінің зерттеуінде мектептегі құрдастарымен қарым-қатынас жағдайында жасөспірімнің әлеуметтік мінез-құлық үлгілерін қалыптастыру кезінде бірінші орынға шығады деп санайтын отбасылық қатынастарға ерекше мән береді. "Тәрбие стилі, тәртіп әдістері, отбасы мүшелері мен құрдастарының құрбандықтары баланың жеке басының дамуына із қалдырады және оның күрделі коммуникативті

жағдайларда әрекет етуіне негіз болды"-дейді [3].

Сонымен қатар, А.А. Баранов, Е.А. Макарова, Т.Н. Таранова, Н.Ю. Федунина, О.С. Черкасенко еңбектерін талдау [2, 5, 7, 8, 9]. және басқа ғалымдар виртуалды қорлаудың негізгі себептерін анықтаған:

- көбінесе жеке қасиеттер мен бейімділіктермен негізсіз артықшылық пен көшбасшылыққа деген дұшпандық ұмтылыс;
- ұжымдағы бұзақылар тобының мойындауына қол жеткізу ниеті;
- әлеуметтік топ ішіндегі қызғаныш, жасырын бәсекелестік немесе бәсеке;
- өзін төмен сезіну және басқа адамның есебінен өзін-өзі көрсетуге деген ұмтылыс;
- зерігу, көңіл көтеруге деген ұмтылыс;
- кек немесе қорқыныш: қорқытудың құрбаны болмас үшін олар көбінесе белсенді, болжамды күшті топқа қосылады;
- мәдениетаралық қақтығыстар: мәдениеттегі, дәстүрлердегі, тілдегі ұлттық айырмашылықтар, типтік емес көрініс;
- жеке дағдарыс: махаббат, достық, қатынастарының үзілуі, жеккөрушілік пен қызғаныш сезімі, сәтсіздіктер, келеңсіздіктер, қателіктер.

Сондай-ақ, онлайн-қорлаудың ықтимал салдарының ішінде зерттеушілер жәбірленушінің психологиялық сипатының келесі салдарын анықтайды: өзін-өзі бағалаудың төмендеуі, депрессия, агрессивті мінез-құлық, мазасыздық, сенімсіздік, көңіл-күйдің жиі өзгеруі, ұялшақтық, қорқыныш, суицидтік тенденциялар [7].

Зерттеуге сәйкес Mail.ru-Рунет қолданушыларының 58%-ы бұрын-соңды желіде қорланған. Ер адамдар бұл құбылысқа жиі ұшырайды – сауалнамаға қатысқандардың 52%, ал әйелдер арасында 44%. Әрбір адам дәл сол сәтте барлық жақындары мен достары бір түнде одан бас тартқан сияқты, оны барлық жерден қуып, басының әр бұрылысын, тіпті ең қорғалған жерде – үйде де қадағалайды. Жалған түпсапа: "сізде қашатын жер жоқ, жасырынбаңыз!"-дейді. Кибершабуылдар бірқатар ауыр зардаптарға әкеледі. Адамның психикасы мен психикалық денсаулығы ауыр соққыға ұшырайды: адам қайғылы, мұңлы, өзіне ақымақ немесе ашуланған болып көрінеді, хоббиінен ұяла бастайды немесе оларға деген қызығушылығын жоғалтады. Тіпті барлық көрсеткіштер бойынша сау дене физиологиялық тұрғыдан сәтсіздікке ұшырайды, шаршау, ұйқының бұзылуы немесе іштің ауыруы және бас ауыруы сияқты белгілерді көрсетеді. Төтенше жағдайларда интернеттегі қорлау адамды ұзаққа созылған депрессияға ұшыратуы немесе өзін-өзі өлтіруі мүмкін.

Әрине, кибербуллингтің құрбандары психологиялық қолдауды қажет ететін халықтың ең осал топтары болып табылады, бірақ сонымен бірге қорқыту теріс әсер ететін қақтығысты қоздырушының, ізбасарлардың және бақылаушылардың тағдырына назар аударған жөн.

Кез-келген жағдайда, қуғыншылар өздерінің девиантты мінез-құлқының психологиялық салдарын да бастан кешіреді: көбінесе, мысалы, жетілу

кезінде олар ашуланшақ жалғыздыққа түседі, өйткені қорқыту олардың өзін-өзі жоғары бағалауын, нарциссизмін, агрессиясын дамытады, авторитарлық, циникалық сипат қалыптастырады, әлеуметтік бейімделу проблемалары пайда болады.

Зерттеудің практикалық бөлігі ретінде 16 мен 35 жас аралығындағы Калуга мен Калуга облысының 262 тұрғыны қатысқан сауалнама жүргізілді, оның 181-і әйел және 81-і ер адам. Бұл жас санаты интернет-кеңістіктегі әлеуметтік қызметке белсенді қатысуға байланысты таңдалды. Зерттеудің міндеті интернеттің әлеуметтік желілерінде кибербуллинг жағдайларын және оның салдарын анықтау болды.

Сауалнаманы талдау көрсеткендей, респонденттердің 260 (95%) жеке аккаунттары бар және күн сайын әлеуметтік медианы пайдаланады, сонымен қатар сауалнамаға қатысушылардың барлығы кибербуллинктің не екенін біледі. Сауалнамаға қатысқандардың ішінде 129 (49%) адам нақты өмірде физикалық қорлауға ұшырады, ал 207 (79%) респонденттерге интернетте психологиялық қысым көрсетілді, ал олар мазасыздықты, ашуы, жеккөрушілігі жоғарылап, өзін-өзі бағалауы төмендеді.

Сауалнамаға қатысқандардың жартысы қорлаудың немесе кибербуллинктің куәсі болды, ал кейбіреулері өздері агрессор ретінде әрекет етті: олар басқалардың суреттерін таратты, ашулы пікірлер жазды, қорлайтын сипаттағы қауымдастықтар мен чаттар құрды және т.б. Іс жүзінде әрбір үшінші пайдаланушының жасырын ниеттерге арналған жалған парағы бар, бұл басқа адамдарға жасырын, бақылаудың жасырын фактісін растайды.

Дегенмен, сауалнамаға қатысушылардың барлығы онлайн қорқытуды қоғамның жаһандық мәселесі деп санайды. Респонденттердің басым көпшілігі Интернет желісінің өз өміріне және басқалардың өміріне теріс әсерін, сондай-ақ онлайн-қорлау құрбандарының психикалық және физиологиялық денсаулығының айқын өзгеруін атап өтеді. Кибершабуылдарды болдырмауға бола ма деген пікірлер біртекті емес, бұл мәселеде құзыреттіліктің жеткілікті болмауымен түсіндіріледі.

Кибербуллинктің ерекшелігін ескере отырып, интернет кеңістігінде қорқытудың алдын алу шараларын қабылдау қажет, оған келесі ұсыныстарды жатқызуға болады:

1. Әлеуметтік желі профилін жабық етіп жасаңыз және тек достарыңызға негізгі қол жетімділікті шектеңіз.
2. Құпиялылықты сақтау және жеке мәліметтеріңізді жарияламау.
3. Желіге енгізілген ақпаратты қадағалаңыз. Мазмұнды мөлшерлеу және сүзу.
4. Суреттермен хабарламалар жібермеңіз немесе қорлайтын сипаттағы мазмұнды жарияламаңыз.
5. Агрессияға жауап бермеңіз және кек алмаңыз.
6. Теріс хабаршыларды елемей және бұғақтау.
7. Пікір қалдыра алатын адамдардың тізімін басқарыңыз.

Интернет желісіндегі жауапты мінез-құлықтың алдын алу әрбір пайдаланушы үшін қауіпсіздікті қамтамасыз етудің маңызды құралдарының бірі

болып табылады. Девиантты мінез-құлық көбінесе жасөспірім кезінде мектепте ғана емес, отбасында да болатын жағымсыз оқиғаларға реакция ретінде дамитыны белгілі. Демек, кибербуллингтің алдын-алуды тек білім беру мекемелерінде ғана емес, сонымен бірге, ең алдымен, әртүрлі педагогикалық тәсілдерді ескере отырып, отбасындағы балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың алдын-алу қажет.

Сондай-ақ, балаларға отбасылық тәрбие беру құралдарымен зорлық-зомбылықтың алдын алу мәселелерін зерттей отырып, Э. А. Никулина мына төмендегідей ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдайларды ұсынады:

- зорлық-зомбылықсыз негізде балаларды тәрбиелеу бойынша отбасында қолайлы педагогикалық жағдайлар жасау;

- муниципалдық биліктің қолданыстағы құрылымдарының, білім беру мекемелерінің, психологиялық – педагогикалық ұжымның үш деңгейдегі келісілген өзара әрекеті-алдын алу, диагностика және оңалту;

- қызмет салалары бойынша өкілеттіктерді балалар, ата-аналар, жалпы отбасы, білім беру мекемесінің психологиялық-педагогикалық ұжымының өкілдері және балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың алдын алу жүйесінде жұмыс істейтін басқа да мамандар арасында бөлу;

- психодиагностикалық әдістер кешенін пайдалана отырып, балаға қатысты зорлық-зомбылықты уақтылы диагностикалау;

- болжамды зорлық-зомбылық параметрі бойынша тәуекел тобындағы отбасыларды бақылау [6].

Қорытындылар. Кибербуллинг мәселесін психологиялық-педагогикалық талдау пайдаланушылардың интернет кеңістігінде болу қауіпсіздігі мәселелерін шешудегі негізгі бағыттарды тұжырымдауға мүмкіндік береді:

1. Пайдаланушылардың интернет-мәдениетін айрықша қалыптастыру, оған сәйкес қорлау, қарғыс айту, жеке тұлғаға көшу, жала жабу және т. б. қолайсыз болмауы керек.

2. Мектептегі ақпараттық - коммуникативтік технологияларды зерделеу бойынша алғашқы сабақтардан бастап интернет желісінде жауапты мінез-құлықты тәрбиелеу.

3. Психологиялық-педагогикалық әдістерді қолдана отырып, жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқының алдын алу.

4. Отбасындағы балалардың зорлық-зомбылығының алдын алуға бағытталған ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдайлар жасау.

5. Оқу-тәрбие процесіне қатысатын барлық субъектілердің – педагогтардың, тәрбиешілердің, білім алушылардың ата-аналарының және т.б. келісілген жұмысы.

6. Құқықтық сауатсыздықты, оның ішінде мүмкін емес ақпаратты таратқаны, қорлағаны, интернет-желілерде қорлағаны және т.б. үшін жауапкершілік саласында жою.

Осылайша, тек өзара құрметке негізделген, интернет желісін пайдаланушылардың мінез-құлқы кибербуллингтің алдын алуға және әрбір адамның интернет кеңістігінде қауіпсіз болуына ықпал етеді.

Пайдаланган дереккөздер тізімі

1. Андреева А.О. Манипулирование в сети интернет / А.О. Андреева // Информационная безопасность и вопросы профилактики киберэкстремизма среди молодежи: Материалы внутривузовской конференции, Магнитогорск, 09-12 октября 2015 года / Под редакцией Г.Н. Чусавитиной, Е.В. Черновой, О.Л. Колобовой. – Магнитогорск: Магнитогорский государственный технический университет им. Г.И. Носова, 2015. – С. 21-31.
2. Баранов А.А. Психологический анализ причин подросткового кибербуллинга [Электронный ресурс] / А.А. Баранов, С.В. Рожина. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskiiy-analiz-prichin-podrostkovogo-kiberbullinga>.
3. Гришина Т.Г. Социально-психологические факторы ролевого поведения подростков в ситуации буллинга: автореф. – Москва, 2021. – 27 с.
4. Крамер Е.А. Воспитание ответственного поведения младших школьников в условиях информатизации образовательного процесса: автореф. – Томск, 2018. – 24 с.
5. Макарова, Е.А. Психологические особенности кибербуллинга как формы интернет-преступления / Е.А. Макарова, Е.Л. Макарова, Е.А. Махрина // Российский психологический журнал. – 2016. – Т. 13. – № 3. – С. 293 -311.
6. Никулина Э.А. Организационно-педагогическая система профилактики насилия над детьми в семье: дис. – Саратов, 2004. – 183 с.
7. Таранова Т.Н. Психолого-педагогическая характеристика буллинга в общеобразовательной школе // Научное сообщество студентов XXI столетия. Гуманитарные науки: сб. ст. по мат. XXVI междунар. студ. науч.- практ. конф. – № 11 (25).
8. Федунина Н.Ю. Представления о триаде «Преследователь – жертва – наблюдатель» в кибербуллинге в англоязычной литературе [Электронный ресурс] / Н.Ю. Федунина. – Режим доступа: <http://psystudy.ru/index.php/num/2015v8n41/1143>
9. Черкасенко О.С., Феномен кибербуллинга в подростковом возрасте / О.С. Черкасенко // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии. – 2015. – № 6. – С. 52-54.

МРНТИ 14.35.07

БАЛАҒА БУЛЛИНГ ПЕН КИБЕРБУЛЛИНГТІ ЖЕҢУГЕ ҚАЛАЙ КӨМЕКТЕСУГЕ БОЛАДЫ?

Ата-аналарға жадынама

Омарбекова Жазира Токеновна

zhazira.76@inbox.ru

педагог-психолог, «Жақсылық Үшкөмпіров атындағы Талдықорған
қаласындағы олимпиадалық резервтің облыстық мамандандырылған
мектеп-интернат-колледжі»

КММ-сі, Талдықорған қаласы, Қазақстан

Аннотация. Буллинг құбылысы қазіргі жастар ортасында кең тарала бастады, әсіресе жасөспірім мектеп оқушылары оған бейім болып келеді.